

Michael Gruenbaum
Todd Hasak-Lowy

NĚKDE JEŠTĚ SVÍTÍ SLUNCE

Dětství
ve stínu
holokaustu

Michael Gruenbaum
Todd Hasak-Lowy

NĚKDE JEŠTĚ SVÍTÍ SLUNCE

Dětství
ve stínu
holokaustu

Nakladatelství P3K
Praha 2017

Kniha vychází za podpory Nadace Židovské obce v Praze
a Nadačního fondu obětem holocaustu.

Tuto knihu věnuji památce Tommyho Karase,
mého nejlepšího kamaráda v Terezíně i v Praze.

Michael Gruenbaum

Czech language copyright © 2017 by Nakladatelství P3K
Original English language edition copyright
© Aladdin, an Imprint of Simon & Schuster, New York
(Original title: *Somewhere There Is Still a Sun*)
All rights reserved, including the right of reproduction
in whole or in part in any form.

Translation © Jiří Zbořil, 2017

Text © Michael Gruenbaum, Todd Hasak-Lowy, 2015

ISBN 978-80-87343-77-7 (eKniha – pdf)

Půldruhému milionu židovských dětí, které zabil holokaust, zvláště pak všem Nešarimům. Nejen těm, co přežili, ale všem klukům, kteří se mnou během dvou a půl let věznění v terezínském koncentračním táboře sdíleli místnost číslo 7 ve školní budově L417. Mnozí z nich byli daleko nadanější než já, většině z nich však nebylo umožněno, aby svým nadáním přispěli společnosti, neboť jejich životy předčasně skončily v plynových komorách Osvětimi. A také našemu vedoucímu Františku Maierovi, řečenému Franta, jenž se v pouhých dvaceti letech přes nepředstavitelně nepříznivé okolnosti dokázal stát otcem nějakým osmdesáti syčákům a vštípit jim týmového ducha, který jim umožnil přežívat a který dodnes nevyprchal.

MICHAEL GRUENBAUM

Všem Gruenbaumům, minulým, současným i budoucím.

TODD HASAK-LOWY

ÚVOD

V květnu 1945, jen několik dní po našem osvobození z koncentračního tábora v Terezíně, napsala matka v dopise několika příbuzným do zahraničí:

Toto je první dopis, v němž po mých myšlenkách nepátrají děšivé, netaktní oči cenzorovy. Nevím ani kde začít, abych vám popsala vše, čím jsme prošli v letech od našeho posledního setkání, a nic přitom nevynechala. Každý pozdrav, každý balíček od každého z vás pro nás znamenal kousek tepla, kousek společného štěstí, o něž jsme přišli. Píši vám tak, jak si vás pamatuji, ačkoli zde máme pocit, že už nikdy nebudeme umět přejít po mostě k těm, kdo žili venku a našťěstí nikdy nepochopí všechny hrůzy, strachy a hluboký žal, jimiž jsme poslední léta procházeli my.

Vlastně ani nedoufáme, že vůbec někoho najdeme naživu [z příbuzných]. My sami jsme přežili jen zážrakem. Třikrát jsme byli vybráni pro transport, Míša dokonce ještě i počtvrté! Neumíte si představit propastné kontrasty mezi životem a smrtí. Vypadáme dobře, jakkoli nedostatečná byla výživa. Jen pro ilustraci: všichni tři jsme za dva a půl roku snědli dohromady tři vejce. A to jsme si je ještě museli opatřit potají. Kus po sto sedmdesáti korunách. Míšova sestra pracovala v prádelně a Míša jako kurýr – místo koně. Občas se chodil se sešitem pod bundou učit za jedním kamarádem, ale nefungovalo to. V cestě

stálo příliš mnoho překážek a měli jsme příliš málo času. Deset hodin denně jsme museli pracovat.

Co nám chystá budoucnost, zatím nevíme. Ze starých přátel nepřežil nikdo. Netušíme, kde budeme žít. Nevíme nic! Ale někde na světě stále ještě svítí slunce, ještě jsou tu hory, moře, knihy, malé, čisté byty a snad někde i nový život.

Kniha, kterou držíte v ruce, je o zkušenostech, jimiž jsem prošel mezi devátým a patnáctým rokem života, kdy Prahu okupovala nacistická armáda a dělala vše pro to, aby pražskou židovskou komunitu navždy vymazala z povrchu zemského. Odhodlal jsem se svůj příběh světu vyprávět až jako starý muž. Proč jsem s tím sedmdesát let otálel?

Když v roce 1974 zemřela má matka, zdědil jsem po ní album, které po válce sestavila z předmětů, jež si přinesla z Terezína. Z nostalgie jsem celá ta léta její album pečlivě strážil. A když jsem dospěl do „pokročilého věku“, rozhodl jsem se, že pro něj najdu místo, kde se o něj někdo postará stejně dobře jako já. Váhal jsem mezi Muzeem holokaustu Spojených států ve Washingtonu, terezínským Muzeem ghetta, pražským Židovským muzeem a Beit Theresienstadtem, izraelským kibucem, který sbírá a vystavuje terezínské památky. Nakonec jsem se rozhodl věnovat album i svůj památník (do nějž přispěli mnozí z mých terezínských spolubydlících) Muzeu holokaustu Spojených států.

Když pak za mnou dorazila jedna z archivářek paní Judith Cohenová, nemohla uvěřit svému štěstí. Muzeum

totiž poslední dobou takové dary už moc nedostává. Měl jsem pro ni ne jeden nebo dva předměty, ale celou dobře uspořádanou a zachovalou sbírku. Muzeum bylo darem tak nadšeno, že se rozhodlo věnovat matce a naší rodině celou jednu stránku v kalendáři pro rok 2010. Několik stránek z matčina alba navíc paní Cohenová zařadila do stálé muzejní expozice a nakonec natočila i krátký film, který shrnuje naše zkušenosti z období nacismu. Reprodukce mnohých z těchto dokumentů najdete i v této knize.

Výsledné nadšení mě přimělo napsat příběh pro děti. V původní verzi jsem o tom, jak se naše rodina vyhnula transportům z Terezína do Osvětimi a tím i smrti v plynových komorách, nechal vyprávět plyšového medvěda. Pokud by vás zajímalo, proč jsem zvolil zrovna medvěda, přečtěte si tuto knihu. Najdete v ní odpověď.

Když jsem medvědovo vyprávění dokončil, začal jsem hledat nakladatele. Byla to dlouhá cesta, která zahrnovala mnoho dopisů literárním agentům i nakladatelským domům. Ukázalo se, že mé dílo nikdo vydat nechce. Zdůvodňovali to tím, že mají hromady vlastních zásob, že se jim nehodím do koncepce, popřípadě vyjadřovali přesvědčení, že děti, které si hrají s plyšáky, nejsou připravené číst o holokaustu, a naopak děti, které jsou připravené číst o holokaustu, si už nehrají s plyšáky.

Nicméně se našel nakladatel, který se mě aspoň zeptal, jestli bych souhlasil s tím, že se mého příběhu ujme profesionální publicista a zpracuje ho pro školáky. Rád jsem souhlasil. Následovalo několik let práce s jedním publicistou,

pak s druhým a nakonec vznikla tato kniha. Přiznávám, že jsem s výsledkem velmi spokojen.

Dokládá totiž neuvěřitelnou odvalu, vytrvalost, vynalézavost a odolnost mé matky, je odrazem její touhy žít a naděje, že jednou musí být zase lépe. Chvíli to trvalo, ale skutečně se lepších časů dočkala, byť na jiném kontinentě. Po osvobození v roce 1945 jsme se usadili opět v Praze a usilovně se snažili vrátit se k normálnímu životu. Brzy se ovšem začalo ukazovat, že by se moci mohli chopit komunisté. Matka si těch příznaků všímala a napsala raději přátelům do Spojených států, aby pro nás požádali o víza. Šest týdnů poté, co v Československu převzali moc komunisté, jsme zemi opustili. Dva roky jsme pak museli čekat na Kubě, než na nás přišla řada a dostali jsme povolení ke vstupu do Spojených států.

Zde jsme mohli konečně znovu žít. Začínali jsme téměř od nuly. Čtyři různé události nás totiž připravily o všechny majetek. Nejdřív nám vše zabavili nacisté. Něco z majetku se nám sice podařilo odeslat do Londýna, ale skladiště, kde jsme měli věci uložené, vzalo za své při bombardování města. Do Terezína jsme si směli vzít jen věci o celkové hmotnosti necelých padesáti kilo na osobu, od přátel a sousedů jsme ze svého majetku dostali po návratu zpět jen pár kousků. Věci, které jsme před odjezdem z Československa odeslali do New Yorku, nakonec skončily v dražbě, protože někdo zapomněl platit měsíční poplatky. Museli jsme tedy pokaždé začínat od píky. Naučili jsme se přitom, že hmotný majetek se dá vždy nahradit a v celkovém uspořádání věcí

není důležitý. Já i má sestra jsme si našli báječné životní partnery, založili jsme nové rodiny a zajistili tak naši matce zasloužené štěstí a spokojenost.

V knize, kterou držíte v ruce, však mnoho štěstí a spokojenosti nenajdete. Je o nejhorsích létech, která jsem prožil. Doba byla tak zlá, že mě málem připravila o život ještě dřív, než mi bylo patnáct. Něco z toho už popsala má zesnulá žena Thelma Gruenbaumová v knize *Nešarim: děti, které přežily Terezín*. Poprvé ten příběh však někdo vypráví lidem, kteří jsou stejného věku jako tenkrát já.

Lidé dnes ve spojení s holokaustem často upozorňují, že se na něj „nesmí zapomenout“. Souhlasím. Jenže než si něco můžete pamatovat, musíte o tom v první řadě *vědět*. Doufám, že kniha poslouží jako „most“, o němž má matka psala v dopise z roku 1945. Věřím, že vám její čtení umožní pochopit svět, v němž jsme žili – a téměř umřeli – mezi lety 1939 a 1945. A jakmile mu jednou opravdu porozumíte, hádám, že už na něj nikdy nezapomenete.

MICHAEL GRUENBAUM

PRVNÍ ČÁST

PRAHA

11. BŘEZNA 1939

Mám rekord patnáct.

„Kam letíš, Míšo?“ ptá se táta, sotva vyjdeme z bytu. „Zpomal,“ napomíná mě každou chvílí téměř se smíchem během procházky podél Vltavy. Nejlepší řeky na světě.

Neví, že se zahřívám, rozcvičuju. Protože dneska je můj den. Cítím to v kostech.

Táta si rád dává se vším na čas. „O šábesu nemá člověk spěchat,“ prohlásil už aspoň pětkrát. Nevyčítám mu to. Celý týden dře. Člověk ho skoro nevidí. Někdy nepřijde domů dokonce ani na noc. A zítra jede kvůli práci do Londýna. Nesnáším, když není doma, ale když je člověk právník jedné z nejbohatších pražských rodin, myslím, že prostě dělá, co mu řeknou.

Já mám ale taky práci. Překonat rekord. Dnes.

Už jsme skoro na Čechově mostě. Nad řekou se honí racci a hrají své tajné hry. Do nebe nad námi trčí Hrad – jako vždy nade vším. Třeba bychom tam mohli zajít, až se táta vrátí. Podívat se na střídání stráží, na město pod sebou. Řeknu mu, až na mě nebude tak nabroušený.

Zabočíme z nábřeží na most plný aut a lidí. Senzace. Táhle jde Pavel Goren, náš doktor. Má největší břicho ze všech doktorů na světě. Proč ale přichází od Staronové synagogy? Ale co, hodí se to. Zabaví tátu.

„Šabat šalom, Pavle,“ zdraví táta.

„Ahoj, Karle,“ odpovídá Pavel, cuchá mi čupřinu a břichem mě štouchá do ucha. „Poslyš, Míšo, nevyrostl jsi zase?“

Neodpovím. Most je právě tak akorát. Staříci s hůlkami, holky s kamarádkami. Pár se psem.

„Magda už je zase nemocná,“ oznamuje Pavel tátovi. „Jako každý rok v březnu. Pořád stejná písnička.“

Asi by mě to mělo zajímat, ale mám důležitější věci na práci. Navíc je mi jasné, že za chvíli už budou mluvit o Německu, Hitlerovi a nacistech. Poslední dobou dospělí o ničem jiném totiž nemluví. Děsná nuda.

Projdou kolem nás tři kluci. Jsou větší než já, ale co má být? Vyrážím.

„Příští mistrovství světa vyhraje,“ povídá jeden z nich. „Uvidíte.“

„Ani náhodou,“ odporuje největší z nich. „Brazílie nám to zase naklepe.“

„Zbláznil ses?“ na to ten třetí. „Oldřich je čím dál lepší.“

„Jste úplně pitomí,“ povídá největší. V hádce se zastaví a ukazují na sebe.

Co se mě týče, v pořádku. Přededu je.

Jeden, dva, tři.

Dál se tu pomalu sune jakýsi stařík. Bez problému.

Čtyři.

Následují dvě ženy, jedna tlačí kočárek. Malé děti se bohužel nepočítají, ale pořád dobrý.

Pět a šest.

Jednou to bude olympijský sport. Aspoň by měl být. Olympiáda bude v Praze a já se stanu národním hrdinou.

Grünbaum se chystá překonat nový milník! Už se dostává před Němce. Třicet sedm! Už předešel třicet sedm lidí na jediném mostě! Nový olympijský rekord!

No dobře, musím se soustředit. A běhat se nesmí. Když vás přistihnou při běhu, diskvalifikují vás.

Tady jde celá rodina. Jako ta naše. Bratr se sestrou. Sestra vypadá tak o čtyři roky starší. Jako u nás. Zajímalo by mě, jestli mu taky furt říká, aby se nechoval jako dítě. Ale to je jedno. Házejí drobky rackům.

Sedm, osm, devět, deset.

Nesmím se nechat rozptylovat. Ani lodí, která právě plouvá most. Ani se nesmím otočit a podívat se na Hrad, i když zrovna odsud vypadá nejlíp. Stejně to musí být největší hrad na světě. Někdy jeho čtyři věže – zvláště ta nejvyšší od katedrály – mizí přímo v mracích. Přisahám.

„Michaeli Grünbaume!“ volá na mě táta. „Co to vyvádíš?“ Dělán, že neslyším. Nebude tak moc našťvaný. Táta skoro nikdy nevyšiluje. Což je jen další důvod, proč je to nejlepší táta na světě.

Tady máme milence, drží se za ruce. Prosté.

Jedenáct, dvanáct.

Ještě čtyři a mám nový rekord.

Žena venčí psa.

Třináct.

Dva muži se hádají německy. Jdou rychle. Jako by věděli. Jako by je někdo poslal zastrašit největší naději našeho národa. Ne tak zhurta, pánové. Mám nohy možná kratší, o to však rychlejší.

Čtrnáct, patnáct.

Vyrovnal jsem rekord.

Jenže je tu problém. Ale ne! Nikdo už nezbyl a konec mostu se rychle blíží.

No dobře. Vyrovnat rekord je taky výkon.

Ale pozor! Co je to? Tady mě někdo předbíhá!

Dlouhán v kratasech. Máma by řekla, že na kratasy je ještě moc zima. Musím s ní souhlasit, i když nahlas bych to neřekl. Na nohou má tenisky. Přehnal se kolem mě, pytel na zádech mu nadouvá fotbalový míč. Funí a vzadu na krku se mu na slunci lesknou kapky potu.

Určitě profesionál, nebo aspoň jednou bude. Antonína Puče zná nejspíš osobně. Útočník, aspoň podle mě.

A co má být? Protože já, Míša Grünbaum (Michael mi rodiče říkají, jen když mám průšvih), budu jednou reprezentovat Československo na olympiádě v předcházení lidí na mostě. V roce 1948 nebo nejpozději 1952 to totiž bude olympijský sport a já tou dobou budu na vrcholu sil.

Dám se do běhu, protože je tu jedno pozapomenuté pravidlo, o kterém vědí jen největší závodníci: když někdo běží, můžeš taky běžet, abys ho dohnal. To se smí. Jestli mě táta uvidí takhle běžat v šatech do synagogy, nebude rád. Ale co? Až jednou u nás v obýváku bude viset moje medaile a já budu národní hrdina, pochopí, že to za to stálo. Zbývá už jen šest metrů. Chlapík v kratasech se překvapeně otáčí. Zakření se. Zrychlí. Jenže kampak s tím na sprintera, jako je Grünbaum.

Protínám cílovou pásku o chvíličku před ním!

Davy šílí!

Hraje hymna!

Šestnáct!

Nový rekord! Dokázal jsem to!!! Šestnáct!!!

„Míšo! Míšo!“

Otáčím se a rychle se vracím k tátovi. Stírám si pot do vnitřku rukávu, aby si nevšiml. Krotím dech.

„Koukni na ten hrad,“ říkám. Odvádím pozornost.

„Míšo,“ opakuje ustaraně. „Je ti teprve osm. Nemůžeš mi takhle utíkat. Nemohl bych ani...“

„Můžeme tam jít?“ ptám se a ukazuju na Hrad za jeho zády.

„Jít? O čem to...“

„Na Hrad.“ Táta otvírá pusku, jako by chtěl něco říct. „Hned tu neděli, až se vrátíš z Londýna. Prosím.“

Strčí si talit v tašce pod levou paži a otočí se směrem k Hradu. Zafungovalo to, vidím mu to na očích. Na všechno zapomněl. Možná i na ty pitomé nacisty, co o nich všichni dospělí pořád žvaní.

„Jasně,“ odpoví tiše s pohledem upřeným přes řeku. „Nevím o ničem, co by nám v tom mohlo zabránit.“ Jednou rukou mě obejmě a kráčíme spolu po mostě směrem k synagoze. „Jestli tedy nebude pršet.“

Táta je takový. Vždycky přijde s nějakou starostí. Ale kdyby věděl o mém novém rekordu, uvědomil by si, že věci budou jen lepší. Protože někdy to prostě vím.

15. BŘEZNA 1939

„Míšo, jdi už od toho okna,“ nařizuje mi máma z kuchyně.

Nejdu. Nemůžu. Protože aby vám přímo pod okny pochodovala celá armáda, to se neděje každý den.

Nejdřív jely tanky. Desítky tanků. Pásy hlasitě rachotily, kanóny namířené přímo vpřed. Za nimi motorky se sajdkami. Tak strašně bych se na jedné chtěl taky projet. Samozřejmě ne s nacistou. Ale s tátou určitě.

Jenže ten je teď v Londýně, což není fér. Je tu sice máma, ale to není totéž, protože ta nikdy na motorce nejela. Postála se mnou chvíli u okna s rukou na mém rameni a zhluboka přitom dýchala, jako by se chystala skočit do strašně hlubokého jezera. Pak zavrtěla hlavou a odešla.

Asi to bylo ve chvíli, kdy lidé na ulicích začali motorky zdravít. Po německu. Dokonce i někteří lidé na balkonech je tak zdravili. Předpažit s otevřenou dlaní, prsty u sebe. Vystrčit paži šikmo před sebe. Skoro jako když ve škole chcete, aby vás učitel vyvolal. Párkrát jsem si to taky zkusil. Ve svém pokoji za zavřenými dveřmi. Protože kdyby to viděli máma s tátou, zabili by mě.

Teď ji slyším. Mluví v kuchyni s Kristýnou, kamarádkou od nás z ulice. Vypnuly rádio a o něčem si šeptají. Slyším je i přes ten hluk zdola.

A kde je Marietta? Asi si čte ve svém pokoji. Jako všechny starší sestry dělá, že ji nic nezajímá. Ale jak může tohle

někoho nezajímat? Vždyt nám přímo pod okny pochoduje celá armáda. A ještě k tomu asi ta nejsilnější na světě.

Teď jdou vojáci.

Jsou jich stovky, tisíce. Pochodují v dokonalých obdélnících. Sedm na šířku a asi dvacet na délku. Aspoň dvacet. Obrovské obdélníky na pochodu. Je jich moc, nedokážu je spočítat. Napínají nohy jako jiní paže při pozdravu. Vůbec neohýbají kolena. Všechny nohy se zvedají najednou, špičky vystřelí vzhůru, všichni stejně. Nahoru, dolů, nahoru, dolů, nahoru, dolů. Nohy se míhají pod kulatými, kovovými, temně zelenými přílbami. Jsou skoro až šedé. A ani se nepohnou. Ty přílby. Pušky na ramenou se také ani nepohnou.

„Leci!“ Volám na ni, protože ji slyším uklízet v obýváku, i když tam je už uklizeno. Dnes odpoledne toho naše chůva na práci moc nemá, protože máma uklízela nonstop od chvíle, co jsem ráno odešel do školy.

„Ano, Míšo?“

„Co je tamto?“ ukážu dolů na ulici. Přistoupí ke mně i se svou vůní. Vždycky voní cukrem a mýdlem a ještě něčím, co nikdy nemůžu uhádnout.

„Tamto?“ ptá se, zatímco její podlouhlý obličej zůstává téměř bez výrazu.

„Ty lesklé věci, co jim trčí z pušek. Co to je?“

„Bajonety. Připevňují se k hlavním, Míšo.“

„Vypadají jako nože. Ale na co potřebuješ nůž, když už máš pušku? Dá se s tím takhle střílet? A naši vojáci to tak nosí taky?“

Jenže ona neodpoví. Někam odešla. Vojáci dál pochodují pod okny. Zdraví je čím dál víc lidí, jako by byli rádi, že máme ve městě takovou velkou armádu. Dokonce přes část zástupu rozvinuli obrovskou červenou vlajku – asi je to jejich prapor. Je celý červený kromě bílého kruhu s hákovým křížem uprostřed. Den je šedý a zamračený, ale ta červená jasně svítí. Němci musí být pěkně zorganizovaní, když si s sebou se všemi ostatními věcmi nezapomněli vzít ani vlajky a prapory.

„Dej si, Míšo.“ Leci se vrátila s talířkem cukroví. Hvězdy a půlměsíce a spirály. Určitě by uměla udělat i hákové kříže. To bych ale nejedl. Divné, že mi jen tak přinesla cukroví. Vždyť ví, že ho tady nesmím jíst. Sama mi to tisíckrát připomínala. Ne, že bych měl něco proti.

A zase odešla. V domě je hrobové ticho. Kristýna už je taky pryč? To by bylo divné, protože když odchází, dá mi vždycky pusu na obě tváře a úplně mi přitom zakryje obličej svými blondatými vlasy. Máma šla určitě do svého pokoje. Tím líp. Aspoň si můžu dát víc cukroví.

Kdy ta přehlídka skončí? Kolik těch vojáků ještě může být? Venku ale nikdo neodchází. Ani lidé na balkonech. A co to dělají tamhle ti manželé? Proč stojí na druhé straně zábradlí? Něco tak šíleného by neudělal ani Jarek, nejodvážnější kluk ze třídy. Určitě ne v pátém patře. Ani náhodou.

Drží se za ruce. Takže jim každému zbývá už jen jedna, aby se mohli držet zábradlí. Otevřu pusku, abych zavolal mámu, ale nevydám ani hlásek. A není to kvůli cukroví, které mi uvízlo na jazyku.

Stojí na balkonu už jen kousíčkem nohy. Co to dělají?
Proč neslezou? No tak, nebuďte blbí, jděte dolů!

Skáčou.

Skáčou!

Nebo se jen neudrželi? To je jedno, každopádně už jsou ve vzduchu. Jemu hned uletěl klobouk, jí se nafoukly šaty. Jako padák. Jenže jsou moc malé. Nezachrání ji to, takže ani ona nezachrání jeho. Padají strašně rychle, i když těla se jim přitom pomalu naklánějí. Padají!

Přitisknu tvář k oknu, abych líp viděl, ale sklo se mi hned zamlží dechem. Takže běžím k jinému oknu z druhé strany gauče, ale zakopnu přitom o konferenční stolek. Dopadnu loktem tvrdě na podlahu a najednou mám pocit, že jsem si to všechno vymyslel, protože proč by někdo skákal z balkonu? I kdyby nacisti byli vážně zlí, jak se člověk může odhodlat ke skoku? Protože co může být horšího než skočit dolů z takové výšky? Určitě jsem špatně viděl.

Vstanu, ale váhám, co dál. Nejlepší by bylo jít za mámou. Zvlášť jestli ti manželé opravdu skočili. Zvlášť jestli teď leží rozplácí na zemi. Nechci myslet na to, co by se stalo, kdybych se na ně podíval a viděl je, jak jim teče krev ze všeho, z čeho může téct, když tak tvrdě narazíte na zem.

Jenže když zavolám mámu a ono se to nestalo, a já vážně, opravdu moc, moc doufám, že se to nestalo, tak to taky nebude dobré. Máma na mě bude koukat jako na blázna nebo se rozčílí, že si takové věci vůbec představuju, nebo mi zase vyčte, že chodím moc pozdě spát, když tu není táta. A pak mě pošle spát brzy, což by bylo úplně nejhorší,

protože i kdyby se to nakrásně nestalo, už teď mám pocit, že dneska hodně, hodně dlouho nebudu moct usnout.

A tak tam bezradně stojím, ale za chvíli je to jedno. Protože to vidím. Vidím je. Koutkem oka. Ty manžele. Leží tam tvářemi dolů, pořád se drží za ruce. Těla mají do takového zkrouceného V. Jen pár metrů od vojáků. Ti si jich ani nevšimnou. Nevidím krev, ale líp mi kvůli tomu není. Ani náhodou.

Udělám pár kroků k oknu a zavolám: „Mami.“ Moc slyšet to není. Vojáci mašírují kolem, jako by to věčko byly jen nějaké deky, co tam někomu omylem upadly. Znovu volám mámu, ale hlasivky mi nefungují.

Co je to za armádu, která člověka vycvičí, aby si nevšímal lidí spadlých z nebe? Co je to za vojáky, co pochodují pořád rovně, i když musí projít těsně kolem zkrouceného, mrtvého V?

A co ti manželé? Věděli snad něco, co my ostatní nevíme? Co když se nezbláznili? Já nevím, třeba byli nedávno v Německu a viděli, jak to tam chodí. Nebo tamodtud třeba zrovna uprchli a mysleli si, že jsou tady v bezpečí. Třeba nebyli vůbec blázniví, prostě jen věděli, že není nic horšího než žít někde, kde vládnou nacisti.

Chápu, že to ode mě není moc hezké, ale vážně doufám, že jim jen přeskočilo. I když to znamená, že jim muselo přeskočit pořádně, aby skočili. Protože jestli jim nepřeskočilo, jestli věděli, co dělají, no, pak tedy sám nevím, co to znamená.

Najednou taky potřebuju zalézt do svého pokoje. Popadnu ještě kousek cukroví, ale nemám na něj chuť. Když

procházím předsíní, vyjde máma z koupelny. Otevřu pusu, abych jí pověděl, co jsem právě viděl, ale pusa nakonec nic neřekne. Možná si myslí, že když zůstane zticha, ukáže se nakonec, že si to jen vymyslely moje oči.

Máma se ke mně nakloní, aby mi dala pusu na hlavu, ale já ani nezpomalím. Říká něco o tom, že bych měl cvičit na housle, ale dělám, že neslyším. A pak už sedím na posteli a zírám na hvězdu v dlani. Jeden cíp má ulomený a celá je rozmočená potem.

2. ŘÍJNA 1939

„Míšo,“ povídá odpoledne po škole táta, „co kdybychom zašli ke Králi železnic?“

Ani neodpovím, jen vyskočím a popadnu kabát. Protože Král železnic je nejlepší obchod v Praze. A já už tam celou věčnost nebyl. Vlastně od té doby, co táta odjel před hromadou měsíců do Londýna. Vrátil se teprve před pár týdny.

Ve všední den jsme u Krále železnic ještě snad nikdy nebyli, nechám se málem slyšet, zatímco čekáme na výtah (bydlíme v jednom z prvních pražských domů s výtahem). Nakonec to ale neřeknu, aby si to náhodou nerozmyslel. Raději se na něj jen usměju. A on mi oplatí taky úsměvem, ale nejsem si jistý, že o tom vůbec ví. Nebo je to možná jen tím, jak unaveně vypadá, i když z dálky by vám možná ve svém šviháckém obleku a kravatě mohl připadat stejný jako vždycky.

Vyběhnu z domu první a vezmu to doleva, protože od té doby, co jsem viděl skočit ty manžele, se vyhýbám místu, kde přistáli. Jenže táta ukáže palcem na druhou stranu a povídá: „Pojďme pro změnu Šimáčkovou.“

Mám chuť se zaškaredit, ale hned toho nechám, protože to na mně vidí. Protože já vím, proč to řekl. Protože do Veletržní teď Židi nesmějí. Protože nikdy nepřestanou vydávat

nové předpisy a zákazy. Pitomí Němčouři. A skoro všechny jen pro nás, pro Židy. Nesmíme chodit jíst do většiny restaurací, nesmíme chodit plavat do veřejných bazénů, a dokonce ani nesmíme chodit do německých škol (Marietta musela přestoupit do české, zatímco já už jsem tam stejně chodil). Museli jsme odevzdat rádia a poslední měsíc nesmíme už ani po osmém na ulici. Ne že bych normálně takhle pozdě někam chodil, ale stejně to není fér.

Dokonce jsme museli propustit Leci, protože kdo není Žid, nesmí pro Židy pracovat. Nejhorší byl ten její poslední den u nás. Dorazila zvlášť brzy a uklízela a vařila jako o život. Máma se ji pořád snažila zastavit, říkala jí, že nemusí, pokoušela se ji dostat do obýváku na čaj. Když si tam pak Leci konečně sedla, zavolala si mě. Tak jsem šel a ona si mě přitáhla na klín, jako to dělávala před lety, i když teď už jsem moc velký, abych někomu seděl na klíně. Ale nechal jsem ji, protože jsem viděl, jak mě moc, moc chce. Jenom mě pevně objímala. A pak se rozbřečela, což rozbřečelo i mámu. A mě skoro taky. Radši jsem jí vyklouzl a zmizel k sobě do pokoje.

Prošli jsme s tátou kolem toho místa. Kam spadli ti manželé. Den po tom, co se to stalo, jsem se tam šel podívat, ale nenašel jsem po jejich pádu na chodníku ani stopu. Ani prasklinu, ani nic. Tak jsem se na to konečně zeptal mámy, ale ta jen zavrtěla hlavou a povídá: „Co kdybychom si o tom promluvili jindy?“ Akorát že jindy nenastalo. Začal jsem o tom ještě jednou nebo dvakrát, jenže máma z toho vždycky byla tak smutná, že jsem toho nechal.

Upřímně řečeno není zase tak těžké na ně většinu času nemyslet, protože se děje spousta jiných strašných věcí. Jako třeba ten milion předpisů, co na nás nacisti navalili. Když se táta vrátil, chtěl jsem, aby mi to vysvětlil. Zkoušel to, ale stejně to nedává smysl. Jediné, co jsem pochopil, že máme mnohem méně peněz než dřív. Poznám to podle toho, co poslední dobou jíme (nebo spíš co nejíme). A taky mám dojem, že od té doby, co nás okupují Němci, si u nás v rodině nikdo nekoupil nic nového. Ani máma ne.

Nejdřív jsem si myslel, že i když je to špatné, nepotrvá to dlouho, takže to zase tak špatné není. Jenže teď už to dost dlouho trvá a navíc je to každý den o trochu horší. Pořád vymýšlejí nové předpisy, každou chvíli přijdou s něčím dalším, co nesmíme mít, nebo určí nové místo, kam nesmíme chodit. Nesmíme být ve stejném pokoji v nemocnici s někým, kdo není Žid. Nic z toho nechápu. I když ti manželé to možná chápali. Nebo by to pochopili. Asi nějak přesně věděli, co se tu bude dít.

No, a navíc je vlastně ještě válka. Protože Hitlerovi Československo nestačilo. Chtěl i Polsko. Jo, a už to taky není Československo. Teď se jmenujeme protektorát Čechy a Morava. Jako bychom potřebovali protekci.

Zabočíme do Janovského a proti nám se objeví Kristýna. Má dneska hrozně krásné vlasy, úplně jí září. Musela si s nimi, co jsem ji neviděl, něco udělat. Když nad tím tak přemýšlím, bude to už pár měsíců. Jsem zvědavý, jestli jsou jiné taky na dotek.

Zvednu ruku na pozdrav, ale táta mě za ni hned chytí.

Kristýna nás stejně vidí. Jenže se rychle podívá jinam a přejde na druhou stranu. Nepozdraví, ani nezamává. Předstírá, jako by nás vůbec neviděla, i když já vím, že viděla.

Otočím se na tátu, abych se zeptal, proč to dělá, ale ten vypadá tak smutně a unaveně, že to radši nechám být.

„Míšo,“ začne táta, když přicházíme k řece.

„Ano?“

„Určitě sis všiml, že od té doby, co jsem se vrátil, moc nepracuji.“

Sleduju loď, jak míří pod Štefáníkův most. Pluje tak pomalu, že skoro nedělá vlny. Pak si uvědomím, že táta mlčí. Odvrátím se od řeky a vidím, jak si rovná kravatu.

„Jo, to jsem si všiml. Jasně, že jo.“

„Víš,“ pokračuje a ani se na mě nepodívá, „nebudu... momentálně nebudu pracovat vůbec.“

Říká to hrozně tiše, ne jako když mluví normálně. Jak na jedné straně projíždějí auta a na druhé vydává své zvuky řeka, skoro ho neslyším. Málem chci, aby mi to pro jistotu zopakoval, jenže něco mi říká, že to není nejlepší nápad.

„Aha.“ Vezme mě za ruku. Nechám ho. Chvilí pokračujeme v chůzi mlčky.

Pak si něco uvědomím. „Takže teď spolu můžeme chodit ven i ve všední dny?“

„Nejspíš.“

„I na výlety?“

„Asi ano.“

„Protože, víš,“ začínám drmolit, „Lukáš od nás ze třídy

tvrdí, že má na holi dvanáct turistických známek, jednu dokonce z Krkonoš. Nevěřím mu, ale on ji nechce přinést. Rodiče mu to prý nedovolí. A já mám jenom osm. Osm? Ne, devět. No... a tak jsem myslel... třeba bychom mohli... když teď máš víc času... třeba bychom mohli chodit na výlety. Do Štěchovic, na Lovoš a třeba i...“

„Uvidíme, Míšo, uvidíme.“

Sotva zahneme za roh, běžím napřed a rovnou ke Králi železnic. Rázem mě pohltí zvuky vláčků, které tu všude jezdí sem a tam. Spěchám k obrovskému modelu. Jsou tady: dlouhá černá parní lokomotiva s řadou vagónů naložených uhlím, štíhlá stříbrná lokomotiva s připojeným pultuctem červených osobních vagónů a další nákladák se dřevem a kdoví s čím vším ještě v zelených dobytčácích.

Vlaky krouží kolem kopců, míjejí hrady, přejíždějí mosty, noří se z tunelů. Když vjíždějí do měst, v každé ulici se automaticky spouštějí závory. Jezdí tak rychle, že se vždycky bojím, aby se v zatáčce nepřekotily, ale to se nikdy nestane.

Otevřou se dveře a táta se postaví vedle mě. Chvíli jen tak mlčky koukáme. Měl jsem loni začít sbírat kousky pro svůj vlastní model. Jenže s tátovou prací, nebo spíš tedy s tím, jak už nepracuje, a protože Němci taky nejspíš brzy oznámí, že Židi nesmějí mít vláčky, bych se vsadil, že skoro nepůjde sehnat všechno, co potřebuju.

„Mohli bychom brzy jet někam opravdovým vlakem?“ ptám se.

„Snad, Míšo,“ odpoví a položí mi ruku na rameno.

„Čím dřív, tím líp. Úplně jedno kam.“

A pak se pokouším si vzpomenout: Smějí vůbec Židi jezdit vlakem? Už platí tolik předpisů, že si je nedokážu všechny zapamatovat. A rodiče podle mě taky ne. Stále častěji si něco šuškájí, abych je neslyšel. Dělají to teď pořád, dokonce i když už mají spát. Vím to, protože chodím někdy v noci na záchod. A poslední dobou vidím vždycky pod jejich dveřmi světlo. Musí to být kvůli těm předpisům. A tak se raději táty nezeptám, jestli ještě smíme jezdit vlakem. Usoudím, že smíme. Protože jestli nás Němci tak strašně nesnášejí, je přece jasné, že nám vlaky nezakážou. Vlakem totiž můžeme odjet někam jinam.

16. ZÁŘÍ 1940

„Pospěš si, Míšo,“ napomíná mě máma. „Je půl čtvrté.“

„Ještě minutku. Už jsem skoro hotový.“ Myslím s úkolem. Akorát že to není opravdový úkol, protože škola není. Aspoň tedy ne pro Židy. Koncem léta oznámili, že už nesmíme chodit ani do českých škol. Takže teď chodím do třetí třídy v obýváku u Erika Lauba. Je nás tam šest. Všechno nás učí dvě starší holky, které by měly být na vysoké. Sedíme v kruhu na dřevěných židlích a hrajeme karty.

„Míšo!“ Máma najednou stojí ve dveřích celá nešťastná. „Jestli si nespíš, nestihneme to.“

Myslí tím, že to nestihneme do krámu, protože Židi teď můžou nakupovat jen odpoledne od tří do pěti.

„Jo, jasně, už jdu.“

„A na housle jsi necvičil, že ne?“

„No a co?“

„Takže až se vrátíme, hned se do toho pustíš, jasně?“

Přijíždí tramvaj a my nastupujeme do druhého vozu, i když ten první je skoro prázdný. Nový předpis: Židé smějí jezdit jen vzadu. Není si kam sednout, tak stojíme. Tramvaj rachotí ulicí. Máma pozdraví známého, pak mlčí a jen mi kouká přes rameno z okna.

Vypadá unaveně. Dřív se krásně oblékala, teď má na sobě obyčejné šedé šaty. A žádné šperky. Posledních pár měsíců

probírá věci, co doma máme, a všechno cenné dává stranou. Teda všechno cenné, co nám Němci ještě nevzali, protože podle nich nemáme mít foťáky, psací stroje, vlněné kabáty a hromadu dalších věcí. Včetně lyžáků, protože Němci zřejmě nechtějí, abychom jim my Židi jezdili po jejich vzácných horách. Které teda v první řadě ani vůbec nejsou jejich.

A všechno cenné, co máma najde – obrazy, šperky i svoje nejlepší šaty – z našeho bytu pomalu mizí. Něco nechává u známých, co nejsou Židi. U těch, kteří s námi ještě mluví. Zbytek poslali ještě před válkou do nějakého skladu v Londýně. Náš byt je poslední dobou děsně prázdný.

„Až tohle skončí, dostaneme všechno zpátky?“ ptám se.

„Cože?“ koukne na mě, jako bych ji vytrhl z tranzu.

„Nic.“ Rozhodnu se otázku neopakovat. Ani nepoložím jinou, která mi vážně vrtá hlavou: Proč nám ani jiným Židům okolo nikdo nechce pomoci, když přece kdyby to bylo obráceně, my bychom jim pomohli?

Teda aspoň doufám, že jo.

Tramvaj zastaví a my vystupujeme.

„Zapomeň na to,“ říkám.

Obchod je stejně jako tramvaj narvaný. Židy. Chtěl bych spoustu věcí – kuřecí jatýrka, sledě, salám, med, čerstvý chleba – ale držím jazyk za zuby, protože vím, že si teď stěží něco můžeme dovolit. Táta už rok nepracuje, a dokonce i já poznám, že nám úspory rychle docházejí. Máma si dává načas, pečlivě zjišťuje ceny. Po hrozně dlouhé době se konečně pro něco rozhodne. Nakonec vycházíme z obchodu

jen s jednou taškou a míříme zpátky k místu, kde jsme vystoupili z tramvaje. „Pojďme raději pěšky,“ navrhne máma najednou.

A není to tak zlé, akorát že cestou míjíme park s pitomým nápisem JUDEN VERBOTEN, „Židům vstup zakázán“. Parta kluků tam kope do míče. Klikáři.

„Míšo,“ spustí máma o pár bloků dál.

„Jo?“

„Chci, abys věděl, že...“

„Co?“

„Brzy se budeme stěhovat.“

„Cože?“

„Z našeho bytu.“

„Stěhovat?“ zopakuju, jako bych to slovo v životě neslyšel. „Proč se budeme stěhovat?“

„Náš byt je moc velký a...“

„Ne! To teda není! Vůbec není velký. Náš byt je přesně akorát. Co je na něm moc velkého?“

Máma asi minutu mlčí. Čekáme na rohu, než přejedou nějaká auta.

„Němci nařídili, že se všichni Židé musí přestěhovat do staré části města. Ke Staronové synagoze. Budou tam bydlet všichni. Stěhujeme se koncem týdne.“

Najdu si na chodníku kámen a kopu ho před sebou. Vsa dil bych se, že jsem ve fotbale mnohem lepší než ti kluci. Jenže kdybych ten kámen kopl jejich směrem, abych dal najevo, že taky hraju, určitě by ho po mně hodili. Jako ty děti minulý týden, když jsem se vracel domů od Laubů. Dokonce

mě začaly honit, jenže já jsem si našel dobrou schovku u jednoho kostela, takže zmizely. Ještě jsem o tom nikomu neřekl.

„Bude v tom našem novém domě výtah?“ ptám se mámy.

„Ne, Míšo, na to je moc starý.“

Už mě z toho kamene bolí prsty u nohou. Pořádně ho nakopnu směrem k pomyslné brance, kterou z nějakého důvodu netrefím.

„A co škola?“ ptám se zrovna u místa, kam dopadli ti manželé. Aspoň na ně nebudu muset tak moc myslet, když budeme bydlet jinde. I když to, co udělali, dává každým dnem větší smysl.

„Najdeme něco jiného.“

„Myslíš jiný byt,“ upřesním ji, ale máma už nic neříká. Zahneme do naší ulice, která už brzy nebude naše.

„Mami?“

„Co?“

„Když teď všichni Židi budou bydlet ve Starém Městě, nechají nás tam zase hrát si v parcích?“

„To nevím, Míšo, budeme...“

„Protože to, že nechodím do normální školy, ještě neznamená, že neumím hrát fotbal. Chápeš?“

Vstupujeme do našeho domu, který brzy nebude náš.

„Až se tam přestěhujeme a budeme všichni pohromadě, myslíš, že už nám dají pokoj?“

Máma neodpovídá. Přijede výtah. Nastoupíme a já zmáčknu číslo, protože máma ví, že výtah obsluhuju já. Když jsme se sem nastěhovali, jezdíval jsem v něm celé hodiny jen tak. Teď už mě to tak nebaví.

„Tak nechají?“ ptám se znovu.

„Uvidíme, uvidíme.“

„Co tím myslíš: uvidíme?“ zvedám hlas. „Uvidíme akorát, že je to každý den horší a horší. Každý den přijde nový pitomý předpis a horší jídlo a nesmím ani hrát fotbal a všem je to jedno a nikdo nám nechce pomoci, i když...“

„Já vím, Míšo, já vím,“ chlácholí mě máma, zatímco vystupujeme z výtahu.

Uvědomím si, že bych měl asi mlčet, ale nějak nemůžu. Místo toho křičím na celou chodbu: „Říkala jsi, že táta něco vymyslí. Jenže zatím nic nevymyslel, že ne? No tak už by měl rychle něco vymýšlet. Protože co když už bude pozdě? Co když... co když mezitím vymyslí nějaký předpis, který jeho plán zakáže? Co potom?“

Chodbou zní ozvěna mého hlasu, ale máma neodpovídá, jen otevře dveře a vstoupí do našeho bytu, který už brzy nebude náš.

25. KVĚTNA 1941

Uprostřed Staroměstského náměstí se zastaví pán, aby si zapálil cigaretu. Třeba bude mít zájem.

„Promiňte, pane. Nechtěl byste si koupit pásek?“

„Pásek říkáš?“ Otočí se ke mně a věnuje mi pozornost. Fajn. Mluví česky. Jakmile zaslechnu německý přízvuk, sklopím hlavu a odcházím. A když zahlédnu německého vojáka, co nejrychleji mizím za prvním rohem.

„Ano, pane, pásek. Podívejte.“ Podávám mu svůj poslední výtvar, pásek z provazů, prozatím můj nejlepší kus. „Sám jsem ho splétal.“

Pán strčí cigaretu do úst a vezme pásek do ruky. Zatahá za něj. Sám ho nosit nebude, to poznám, určitě ne k takovému obleku. Ale třeba se bude hodit dětem, jestli nějaké má.

Zatímco pán zkouší pásek, rozhlížím se náměstím po dalších možných zákaznících. Je neděle, venku je spousta rodin. Kdybych prodal ještě jeden, mohl bych vydělat dvě stovky. Dost na trochu másla.

„A kolik bys za takový pásek chtěl?“ ptá se pán pomalu, jako kdybych stál za pultem vlastní páskárny.

Přátelsky se na něj usměju. „Padesát korun.“

„Padesát?“ Přivře oči. „To je dost.“

„Čtyřicet,“ nabídnu. Pán ale mlčí. Jen si z koutku úst odstraní kousek tabáku. Vylovím z kapsy další pásek. „Dva za šedesát. Velmi dobrý obchod, pane.“

„Promiň.“ Vrací mi pásek. „Možná příště, chlapče.“
Krucí. Už se zdálo, že to klapne.

Pán si složí ruce za záda a nenuceně odchází. Ještě než mi definitivně zmizí v davu, jedna ruka se zvedne k hlavě. Obloukem odhodí na zem cigaretu.

Tak fajn, fofrem.

Zasprintuju a seberu cigaretu, která zapadla mezi dvě dlažební kostky. Výborně, aspoň třetina zůstala nedokouřená. Spolu s ostatními posbíranými špačky z ní udělám jednu celou, možná dokonce dvě. Jednu jsem minulý týden prodal za dvacet pět korun.

Sáhnu do kapsy. Mám tam asi 160 korun. No tak jo, lepší než nic.

Cink, cink, cink, cink!

Orloj. Ani jsem si neuvědomil, že stojím přímo pod ním. Pod pět set let starou věží se strojem, který člověku řekne všechno. Čas, den, znamení zvěrokruhu, postavení slunce a měsíce, na co si vzpomenete. Táta mi jednou vysvětloval, jak všechny ty součástky fungují, jenže já ho nedokázal sledovat, protože jsem sledoval ten orloj.

Cink cink, cink!

Každých šedesát minut tu takhle cinká podivný kostlivec. Zvonkem v kostnaté ruce vždy načíná novou hodinu. A vždycky když tím zvonkem zazvoní, chodí dvěma okny přímo nad ním další postavy, myslím, že apoštolové.

Cink cink, cink cink cink!

Člověka, který ty hodiny sestavil, prý po dokončení práce oslepili. Byl to nějaký mistr Hanuš. Udělali mu to

schválně. Aby nemohl sestavit další. Nikdy jsem té historce nevěřil. Protože lidi přece nemůžou být zase tak strašně zlí, že jo?

Jenže poslední dobou už nevím. Třeba můžou. Třeba to ještě nic není. Protože pořád přicházejí nové předpisy. Nesmíme kupovat jablka, nesmíme se účastnit loterie, nesmíme jezdit taxíky, nesmíme chodit do hotelů. Nic jim nepříjde moc malé ani moc divné. Koho zajímá, jestli kupujeme jablka? Jak to může vadit? A přestože bych se vsadil, že hodně Čechů nacisty nesnáší stejně jako my, některým z nich to takhle zřejmě vyhovuje. Aspoň podle těch hnusných cedulí v jejich obchodech. Jsou o hodně větší, než by musely být – JUDEN VERBOTEN. A taky podle vlajek s hákovými kříži, co vyvěšují na domy hned brzy ráno.

Minulý týden jsme odevzdali moje housle, protože to je další předpis. Židi nesmějí vlastnit hudební nástroje. Podle zákona jsme to mohli vyřídit do prosince, ale odevzdali jsme je hned. Asi že jsem na ně hrál tak strašně. Učíval mě strýc Ota, ale ať se snažil, jak chtěl, nikdy jsem z nich nedostal zvuk, který by nás oba netahal za uši. Kdybych nevěděl, k čemu jsou doopravdy, myslel bych si, že jsou k mučení. Když jsem je měl dát mámě, poprvé mi nějaký německý předpis udělal skoro radost.

Protože jinak radost prakticky neznám. Vůbec. Včera, když jsem měl dělat další zbytečný úkol, jsem se snažil vymyslet něco, co by nacisti neudělali, nějaký předpis, který si neumím představit, že by zavedli. Jenže jsem na nic nepřišel. Nenapadlo mě žádné jídlo, které by nám určitě

nechali. Žádná věc, kterou by nám nikdy neporučili odevzdat. Všechno s pohružkou „přísného trestu“, kdybychom neposlechli. Přísným trestem podle mě myslí smrt.

Což znamená, že se to všechno může ještě pořádně zhoršovat.

Bacha! Jak to, že už je šest? Jestli se rychle nedostanu domů, máma mě zabije.

Akorát že doma už vlastně není doma.

Řítím se uličkami ghetta na Kozí plácek, kde je náš nový byt. Nový byt, co není vůbec nový.

„Míšo!“ vykřikne máma, když se objevím. „Kde jsi byl?“

„Koukej, mami.“ Ukážu jí mince. „Skoro stovka.“

„To je toho,“ ozve se Marietta z kouta obýváku, který je zároveň kuchyní a jídelnou. Sedí na své posteli a jako obvykle čučí do nějaké knížky. Moje postel stojí v druhém rohu místnosti, nedaleko od její. V jediné ložnici spí máma s tátou. Vsadím se, že do našeho starého bytu v Holešovicích by se tenhle vešel třikrát. Přesto bych si asi neměl stěžovat. Spousty jiných i v tomhle domě se o byt musí dělit s jinou rodinou.

„Víc, než jsi vydělala ty.“ Odložím pásky a tabák nasypu do cigaretové tašky, kterou mám schovanou u postele. „Hele, kde je táta?“

„Na schůzi,“ opáčí máma. Míchá něco, co musí být polévka, protože nic jiného poslední dobou nejíme. Umírám hlady, ale je mi jasné, že to bude hnusné. Protože s těmi předlovými kartami od Němců se vlastně nedá ani nic koupit.

Ani jablka, ani pomeranče, ani cibule, ani česnek, ani kuře, ani ryba, ani nic. Většinu jídla, které by člověk chtěl jíst, si musí sehnat na černém trhu, kde všechno stojí mnohem víc, než by mělo.

„Na jaký schůzi?“ ptám se.

„Na schůzi,“ odpoví máma a ani se na mě nepodívá.

Měl jsem pravdu. Večeře byla hnusná. A táta na ni ani nepřišel. Navíc se mnou nikdo nechtěl hrát po večeri karty. Když konečně táta přišel, zmizeli hned s mámou v pokoji a zavřeli za sebou. Vyšli, jen aby mi nakázali, že mám jít spát.

Mám fakt hlad a hrozně rád bych co nejdřív usnul. Jenže si na to tady pořád nemůžu zvyknout.

„Marietto,“ šeptám.

„Co chceš?“

„Co myslíš, že táta dělá, když přijde tak pozdě?“

„Co asi? Snaží se nás odtud dostat.“

„Myslíš, že se mu to povede?“

„To doufám. Hlavně se vůbec neměl vracet z Londýna. A pak měl udělat všechno, co bylo potřeba, aby nás tři odtud vytáhl.“

„Ale kam teď půjdeme? Když je zpátky. Vždyť Němci jsou všude. A my ani...“

„Míšo,“ opácí skoro mile. „Teď ne, dobře? Chci spát.“

Sranda je, že bydlíme asi tři bloky od Staronové synagogy. A pořád tam s tátou chodíme, i když se teď už neprocházíme podél řeky.

Minulý týden jsme přišli do synagogy brzy a táta mi ukázal nějaké kovové kramle zapuštěné nad sebou do zdi na světlejší straně staré budovy. Je jich tam asi dvacet, stoupají trochu do oblouku a vedou přímo k tmavě hnědým cihlám pod špičatou trojúhelníkovou střechou. Jenže tam z nějakého důvodu končí u dvířek, které jsou vždycky zavřené. Nemají dokonce ani kliku.

„Vidíš, Míšo?“ zeptal se táta.

„Ano.“

„Vedou do podkroví, že?“

„Ano.“

„A víš, co tam je?“

„Co?“

„No, asi před čtyřmi sty lety tady žil velký, velký rabín – rabi Löw. A ten chtěl ochránit Židy. Takže stvořil bytost z hlíny, kterou nasbíral na břehu řeky.“

„Naší řeky?“

„Jistě, samozřejmě. Vltavy. A pak dal té bytosti život. Použil k tomu jen sílu hebrejštiny. Napsal jméno Boží na...“

„Jméno Boží? Co to znamená?“

„Dobrá otázka, Míšo,“ poklepal mě po rameni. „Sám nevím. Ale rabi Löw to věděl. Takže ho napsal na kousek pergamenu a strčil ho té bytosti do pusy. A tím ji oživil. Byla to mocná bytost. Golem.“

„A fungovalo to? Doopravdy nás Golem ochránil?“

„Fungovalo,“ přikývl táta. „Jenže časem Golem zesílil až moc a začal ubližovat lidem, kteří si to nezasloužili. Dokonce ani rabi Löw mu v tom nemohl zabránit.“

„A co se teda stalo?“

„No, rabi Löw Golema obelstil, takže ten k němu přistoupil na dosah. Stalo se to zrovna tady, kde stojíme. Pak rabi natáhl ruku...“

„Jak ho obelstil?“

„Víš, Míšo,“ rozesmál se táta, „nemám ponětí. Ale rabi Löw byl velmi chytrý. Takže se mu nějak povedlo sáhnout Golemovi do pusy a vytáhnout ten pergamen.“

„A tím Golema zastavil?“

„Ano. Golem se na místě rozpadl.“

Podíval jsem se na chodník a představoval si, jak se tu všude kolem válí obrovské kusy hlíny. Jenže mi to nešlo.

„A co to má co společného s těmi kramlemi?“

„Správně, Míšo. Jistě. Rabi Löw Golema uložil tam nahoru. Aspoň tedy to, co z něj zbylo. Všechny kusy hlíny. A mnozí lidé věří, že tam Golem pořád ještě je.“

Zrovna jsem se táty chtěl zeptat, jestli si myslí, že je to pravda, jenže nás akorát přerušil Petr Weiss, protože táta sice už nepracuje, ale pořád je to velmi důležitý člověk. Takže s ním pořád chce někdo mluvit.

Marietta teď hlasitě oddychuje. Má štěstí, že může spát. Zkusím dýchat spolu s ní, protože to někdy pomáhá.

Proč teda nevylezeme nahoru a nevyndáme Golema? Někdo určitě ještě zná jméno Boží, a i když nám Němci všechno vzali, kus pergamenu musíme někde najít. Pak stačí vrazit ho Golemovi zase do hliněné pusy a on už se postará o všechno další. Hotovo. Konec nacistů.

Jasně, že se zase může splašit a ubližovat lidem, kteří si to nezaslouží.

No a co? Protože co jsme udělali my, že jsme si zasloužili tohle? Co kdo z nás udělal? Co jsem udělal já, že po mně před pár týdny děti házely kameny a honily mě? Co kdo z nás udělal, aby nám nacisti vyhrožovali smrtí jen kvůli tomu, že vlezeme do hotelu?

A když tohle všechno brzy neskončí, tak co potom? Jak to bude vypadat, když to bude ještě horší?

Tohle nemá cenu, nemůžu spát. Tiše vyklouznu z postele a jdu k nim do ložnice.

Zázrak. Mají zhasnuto. Opatrně otevřu dveře. Ještě větší zázrak. Spí.

Vylezu k nim na postel, vmáčknu se mezi rodiče a sunu se k polštáři.

„Míšo?“ zeptá se táta rozespale.

„Nemůžu usnout.“

Máma něco zamumlá, zatímco táta zvedne příkrývku a počká, až se uvelebím. V našem starém bytě by mi něco takového nikdy neprošlo. A já bych to stejně ani nechtěl. Ale tady se to smí.

Táta mě obejmě a přitáhne k sobě. Přitiskne mi přitom ucho ke svému pyžamu. Jeho dech mi nějak připomene, jak strašně jsem unavený.

Golem by asi pomohl, ale táta je taky pašák. Navíc je nejspíš stejně chytrý jako rabi. Nebo aspoň skoro, což je pořád hodně. Vsadil bych se, že brzy něco vymyslí. Jo. Dokud je s námi táta, je to dobré.

8. ZÁŘÍ 1941

Nejsou tak dobří. Kdybych mohl do parku, ukázal bych jim. Například ten kluk ve vestě, vždyť neumí vůbec kličkovat. Ale stejně mě docela baví je sledovat. Protože až budu večer v posteli, pomůže mi to představovat si zápas, ve kterém můžu hrát. A v těch jsem vždycky hvězda.

Hvězda. Přesně.

Protože teď mám jednu na hrudi. Musím ji tam mít. Poslední předpis. Před týdnem jich máma přinesla domů celý štos. Žluté a šesticípé. Židovské hvězdy. Hvězdy Davidovy. Aspoň to říká táta. A uprostřed je německým písmem výrazné černé *Jude*.

Žid.

Měl bych jít. Kdyby mě tu zahlédli vykukovat ze vchodu, hned budou vědět. Když teď nosím hvězdu, každý hned ví. A když budou vědět, mohli by po mně jít. Už se to párkrát stalo.

Ale teď padl fakt pěkný gól. Kluk s velkýma ušima toho malého pořádně vyškolil.

Přišivali jsme hvězdy na všechny naše kabáty a košile celý večer. Přímo na srdce, řekla máma, když mi podávala jehlu a nit, abych to zkusil. Vůbec mi to nešlo.

Takže když teď jdu ven, nemůžu už ani nic předstírat.

Zase na ní mám ruku. Pořád na ni sahám, ani nevím proč. Možná, abych ji zakryl. Abych mohl ještě aspoň trochu

předstírat. Nebo abych se ujistil, že tam je. Protože když ji člověk nemá a přijdou na něj, je to jako s tisíci ostatními předpisy – třeba s tím pár dní starým, podle kterého nesmíme používat knihovny, ani do nich chodit – fakt nechcete, aby vás chytili, že něco porušujete. Třeba jsem si na ni ale jen ještě nezvykl. Protože jak si má člověk na něco takového zvyknout?

Jeden z kluků se zahledí mým směrem. Ten největší. Vážně bych měl jít, protože už se mi párkrát stalo, že po mně kluci šli, když zjistili, že jsem Žid. Ani v jednom z těch případů jsem ještě neměl hvězdu, ale bylo to jedno, protože proč by jinak kluk stál na kraji parku?

Ale ten největší se usmívá. Třeba mu to nevadí. Třeba má rád diváky. Třeba by chtěl, abych si zahrál s nima. Třeba nacisty nesnáší stejně jako já. Poklepe po rameni toho ve vestě. Ukazuje mým směrem.

„Hele, kluku!“ volá.

„Jo?“

Najednou letí kámen. Musel ho hodit někdo z těch ostatních. Jako minule, jako předtím. Přistane pár metrů přede mnou a kutálí se po dláždění.

Je čas zdrhnout. Otočím se a mizím. Napůl běžím, napůl jdu. Kličkuju od vchodu ke vchodu, opatrně se ohlížím k parku. Srdce mi pod hvězdou buší jako o závod.

Zahnu uličkou a znovu se ohlédnou přes rameno. Fajn, nikde nikdo. Srdce sice pořád buší, ale to nevadí. Nakonec jsem podobným dětem zatím vždycky utekl, tak proč ne dneska?